

Landelijk Bureau Voorkoming Misdrijven

Postbus 20301, 2500 EH 's-Gravenhage, Telefoon 070-3706519 Fax 070-3707905

ZAKKENROLLERIJ

Feiten,
Achtergronden,
Bestrijding.

Voorkoming misdrijven

'n Zaak van de politie én u

Zakkenrollerij
Feiten, achtergron-
den en bestrijding

Amsterdam, mei 1992
Van Dijk, Van Soomeren en Partners B.V.
Kees Loef

Inhoudsopgave

	Pagina:
1 Achtergronden	1
2 De daders en hun werkwijze	5
3 Zakkenrollerij aangepakt	7
4 Een zakkenrollerijproject in tien stappen	13

Inleiding

Geschat wordt dat jaarlijks tussen de 300.000 en 400.000 gevallen van zakkenrollerij voorkomen.

Het schadebedrag wordt op 60 tot 80 miljoen gulden per jaar berekend.

Het ophelderingspercentage van deze vorm van criminaliteit komt sinds jaar en dag niet boven de 4 procent uit.

Redenen genoeg om aandacht aan dit delict te schenken.

De afgelopen jaren zijn op diverse plekken in ons land projecten in gang gezet om deze hinderlijke vorm van criminaliteit een halt toe te roepen.

In dit rapport komen de belangrijkste bevindingen uit die projecten aan de orde.

Gebleken is dat er wel degelijk wat gedaan kan worden tegen zakkenrollerij.

Dit rapport dient als een handreiking voor diegenen die concreet iets aan zakkenrollerij willen doen. Het schrijft niet op een rigide wijze voor wat de enig juiste weg zou zijn. Wel worden handvatten aangereikt voor een probleemgerichte aanpak van diefstal van geld en/of goederen uit kleding of tas van burgers, die zich op plaatsen ophouden waar zakkenrollers hun slag kunnen slaan.

De Landelijk Coördinator Voorkoming Misdrijven,
dr. J. Horn

1 Achtergronden

Wat is zakkenrollerij?

Zakkenrollerij als zodanig wordt niet nader omschreven door het Wetboek van Strafrecht. Delicten van dit type worden hierin gerangschikt onder de artikelen eenvoudige dan wel gekwalificeerde diefstal, 310 respectievelijk 311 Wetboek van Strafrecht.

Omdat deze artikelen een veelvoud aan andere delicttypen afdekken, is een nadere typering van zakkenrollerij op zijn plaats. In deze publikatie wordt aangesloten bij de werkdefinitie die door de meeste Nederlandse politiekorpsen wordt gehanteerd. Onder zakkenrollerij verstaan we zodoende: Het zonder geweld, of bedreiging met geweld, wegnemen van geld en/of goederen uit kleding of tas, die door het slachtoffer gedragen wordt of die het slachtoffer bij zich heeft.

In tegenstelling tot delicten als bijvoorbeeld inbraak en winkeldiefstal, die zich primair tegen goederen richten, vindt bij zakkenrollerij een rechtstreeks contact plaats tussen dader en slachtoffer. Rechtstreeks maar wel eenzijdig want het slachtoffer merkt immers vaak pas later dat zijn bezittingen verdwenen zijn. Essentieel in dit verband is ook het ontbreken van enig geweld, gericht tegen de persoon.

Een dader die zich de inhoud van een tasje toeëigent door met een stanleymesje zorgvuldig de bodem los te snijden, is een zakkenroller. De jongeman daarentegen die van hetzelfde tasje de draagriem doorsnijdt, de tas losrukt (geweldgebruik) en er mee vandoor gaat, noemt men een straatrover.

Aantallen, schadebedragen

Het concrete aantal gevallen van zakkenrollerij dat jaarlijks in Nederland plaatsvindt is niet eenvoudig - zo niet onmogelijk - te achterhalen. Politiestatistiek zijn hierbij meestal onbruikbaar. In de eerste plaats 'verdwijnt' het delict veelal in de grote hoop delicttypen die de artikelen diefstal en gekwalificeerde diefstal herbergen. Slechts incidenteel zeven politiekorpsen (bijvoorbeeld bij misdaadanalyse) hieruit gegevens over zakkenrollerij. Maar zelfs al zouden politiecijs over zakkenrollen integraal beschikbaar zijn, dan nog bieden zij een incompleet overzicht vanwege het zogenaamde 'dark number'. Lang niet alle slachtoffers doen immers aangifte bij de politie. Uit onderzoek komen aangiftepercentages tussen 45 en 55 procent naar voren¹.

Een betrouwbaarder beeld bieden de gegevens uit de slachtofferenquêtes van het CBS. Daarin wordt gevraagd of men het afgelopen jaar geconfronteerd is met diefstal van de portemonnee. Niet meegerekend worden portemonnees verdwenen bij inbraken in woningen, uit auto's etc.

We mogen dus aannemen dat het overgrote deel van de getroffen personen uit de CBS-enquêtes slachtoffer zijn geweest van een zakkenroller. Het gaat om de volgende percentages en (daarvan afgeleide) aantallen.

¹ Bron CBS-slachtofferenquêtes 1980-1990, Enquête Slachtoffers Albert Cuyp markt, 1989.

Tabel 1: Slachtofferschap diefstal van portemonnee 1980-1990. Bevolking 15 jaar en ouder.

Jaar	percentage	geschat aantal
1980	2,4	249.000
1982	2,4	272.000
1984	2,8	334.000
1986	2,6	246.000
1988	2,3	277.000
1990	2,2	253.000

Uit de tabel blijkt dat jaarlijks tussen de 250.000 en 300.000 personen in aanraking komen met een zakkenroller. Dit is echter een tamelijk voorzichtige schatting, want niet meegerekend zijn:

- Personen die binnen een jaar meermalen met zakkenrollerij worden geconfronteerd. Het betreft hier overigens een gering percentage.
- Personen die andere zaken dan hun portemonnee zijn kwijtgeraakt. Te denken valt hierbij aan cheques, creditcards, sieraden etc. De exacte omvang van deze groep valt uit de CBS-enquêtes niet af te leiden. Het gaat hier wel om substantiële aantallen.
- Personen die niet weten dat zij slachtoffer geworden zijn van een zakkenroller, maar bijvoorbeeld denken dat zij hun portemonnee of kostbaarheden verloren hebben.
- Buitenlandse toeristen en bezoekers. Bekend is dat deze groep veelvuldig als doelwit fungeert van zakkenrollers. Per definitie ontbreken toeristen in de CBS-enquêtes.

Al met al bestaan er genoeg redenen om aan te nemen dat het aantal gevallen van zakkenrollerij dat jaarlijks in Nederland wordt gepleegd eerder in de buurt van 400.000 dan van 300.000 zal liggen. Ook deze schatting is aan de voorzichtige kant.

Per geval, zo blijkt uit misdaadanalyse en CBS-enquêtes, is gemiddeld een schadepost van zo'n 200 gulden gemoeid. Met zakkenrollerij is in Nederland - ruw geschat - dan ook jaarlijks een schadebedrag van 60 à 80 miljoen gulden gemoeid.

Zakkenrollerij en urbanisatiegraad

Uit de slachtofferenquêtes komt een vrij duidelijk verband naar voren tussen de kansen op slachtofferschap en de omvang van de eigen woonplaats. Naarmate de urbanisatiegraad stijgt, meldt men vaker een portemonneediefstal.

Voor al het aandeel van grote steden (+ 100.000 inwoners) springt hier in het oog. Binnen die steden valt de koppositie van Amsterdam op. Hier slaan zakkenrollers driemaal vaker toe dan in de rest van Nederland.

Tabel 2: Diefstal portemonnee naar urbanisatiegraad

Jaar	Kl. plattel. plaats	gr.steden	Den Haag	R'dam	A'dam	Gemidd.
1980	1,1	3,7	3,7	3,3	5,6	2,4
1982	1,7	3,3	2,6	3,1	5,7	2,4
1984	2,2	4,6	5,9	4,7	7,4	2,8
1986	0,6	3,5	2,7	4,8	5,6	2,6
1988	1,3	4,2	7,1	2,6	7,5	2,3
1990	1,8	3,4	1,5	2,5	7,4	2,2

Zakkenrollerij is dus een typisch 'grote stads' delict. De behoefte van de daders aan anonimiteit en de aanwezigheid van veel potentiële pleegplaatsen zullen aan deze constatering niet vreemd zijn.

De slachtoffers

Uit de vorige paragraaf bleek al dat niet alle inwoners van Nederland een gelijke kans lopen met diefstal van de portemonnee te worden geconfronteerd. De omvang van de eigen woonplaats is daarop mede van invloed, maar ook andere achtergrondkenmerken spelen een rol bij de slachtofferkans.

Tabel 3: Diefstal portemonnee naar geslacht

Jaartal	man	vrouw	gem.
1980	2,1	2,6	2,4
1982	2,4	2,4	2,4
1984	2,6	3,0	2,8
1986	1,6	2,5	2,6
1988	2,1	2,6	2,3
1990	1,6	2,6	2,2

Vrouwen raken in het algemeen iets vaker hun portemonnee kwijt dan mannen. Dit heeft waarschijnlijk vooral te maken met het feit dat vrouwen hun portemonnee vaker dragen op een plaats waar deze 'voor het grijpen' ligt. Daarnaast doen vrouwen vaker boodschappen dan mannen waardoor zij zich vaker op 'hot-spots' bevinden. Een onderzoek van de Amsterdamse politie levert de volgende gegevens op over de voorkeuren van zakkenrollers.

Tabel 4: Waaruit nemen zakkenrollers weg? (n = 226)²

schoudertas	41
boodschappentas	15
broekzak. voor	2
broekzak achter	6
jaszak binnen	4
jaszak buiten	7
overig	25

Naarmate de portemonnee (of waardepapieren) dichterbij het lichaam wordt gedragen neemt de kans op zakkenrollerij af. Duidelijk zal zijn dat vrouwen geld en waardevolle artikelen vaker in hand-schouder- of draagtas vervoeren.

De veel gehoorde bewering dat vooral oudere mensen 'gerold' worden blijkt op een mythe te berusten. Uit zowel misdaadanalyse van de politie als de slachtofferenquêtes blijken juist jongeren als risicogroep naar voren te komen.

Tabel 5: Diefstal portemonnee naar leeftijd

	15-19	20-24	25-29	30-39	40-49	50-64	65+	gem.
1980	4,3	3,5	3,1	1,8	1,5	1,7	1,7	2,4
1982	3,9	3,4	3,3	2,6	1,2	1,2	1,6	2,4
1984	4,1	7,0	2,6	2,5	2,0	2,0	1,5	2,8
1986	3,1	5,0	3,1	1,4	1,7	1,2	1,1	2,6
1988	2,4	2,4	3,0	3,0	1,9	2,4	1,5	2,3
1990	3,8	2,5	2,6	2,4	2,1	1,2	2,0	2,2

Voor na het veertigste jaar daalt het slachtofferschap. Volgens de politie vormen jongeren een aantrekkelijker doelgroep voor zakkenrollers omdat zij vaak aanzienlijke bedragen op zak hebben en een zekere nonchalance in de omgang hiermee ten toon spreiden. Ter aanvulling daarop kan worden opgemerkt dat jongeren relatief zijn oververtegenwoordigd in de grote steden en dus ook op de potentiële pleegplaatsen aldaar.

Buitenlandse toeristen tenslotte blijken eveneens veelvuldig het doelwit te zijn van zakkenrollers. Vooral in de grote steden is een groot deel van de aangiften afkomstig van deze groep.

Toeristen dragen vaker waardevolle artikelen met zich mee, vertonen zich vaker op (sommige) potentiële pleegplaatsen en zijn bovendien door onzeker gedrag vatbaarder voor de trucs die meer geroutineerde zakkenrollers voor hen in petto hebben³.

2 Bron: Gemeentepolitie Amsterdam, vijfde district, afdeling Info.

3 Uit de slachtofferenquêtes komen ook duidelijke verbanden naar voren tussen opleidingsniveau en slachtofferschap alsmede tussen nationaliteit en slachtofferschap. Hoger opgeleiden en niet-Nederlanders worden vaker slachtoffer. Deze verbanden keren terug bij vrijwel alle delictsoorten uit de slachtofferenquêtes en gelden dus niet specifiek diefstal van de portemonnee. Derhalve worden ze in deze publikatie niet nader aan de orde gesteld.

2 De daders en hun werkwijze

Plegers van veelvoorkomende criminaliteit zijn doorgaans weinig selectief in de delictsoorten waaraan zij zich schuldig maken. Verdachten kunnen makkelijk een antecedentenlijst hebben opgebouwd waarop bijvoorbeeld zowel autokraken, woninginbraak, winkeldiefstal als straatroof figureren.

Zakkenrollers echter vormen een uitzondering op deze regel. Bij hen kan duidelijk gesproken worden van een sterke mate van specialisatie, die dan ook zeer lucratief kan zijn omdat een geroutineerde zakkenroller met gemak tien geslaagde pogingen per dag ($\pm$ 2.000 gulden) haalt. Mochten zakkenrollers zich toch wagen op criminele terreinen die de hunne niet zijn, dan liggen de gepleegde delicten zelden of nooit in de geweldsfeer. Ook bij betrapting en aanhouding door de politie staan zakkenrollers niet bekend als geweldplegers.

Gearresteerde zakkenrollers zijn in negen van de tien gevallen van het mannelijk geslacht en vrijwel altijd meerderjarig. Dat zakkenrollers over een zekere mate van vakkennis beschikken ligt voor de hand, maar niet geheel duidelijk is waar en op welke manier zij hun basisvaardigheden opdoen. Hardnekkige verhalen over opleidingssituaties waarbij 'trainee's' geruisloos de, met belletjes uitgeruste, zakken van een paspop moeten rollen (en bij een mislukte poging een tik op de vingers krijgen van hun opleider) kunnen, met de nodige korreltjes zout, een kern van waarheid bevatten.

Bij aanhoudingen gaat het zeer vaak om allochtonen en/of buitenlanders. De politie spreekt in dit verband wel van 'zakkenrollerstoeristen', die in de zomermaanden en masse - vooral vanuit Zuid-Amerika en Joegoslavië - naar Nederland komen. De geringe pakkans en het relatief milde strafklimaat (gemiddelde strafmaat $\pm$ 3 maanden) worden wel genoemd als verklaring voor deze keuze. Aangehouden allochtonen zijn vrijwel altijd aan drugs verslaafd.

Zakkenrollers worden met name aangetroffen op lokaties waar veel mensen in een beperkte ruimte bijeen zijn en waar lichamelijk contact niet ongebruikelijk is. Geliefde pleegplaatsen zijn dan ook markten, het openbaar vervoer, warenhuizen, horecagelegenheden, popconcerten, stations, grootschalige manifestaties (zoals Koninginnedag in Amsterdam) etc. Door het komen en gaan van duizenden toeristen kan ook de luchthaven Schiphol gerekend worden tot het werkterrein van nogal wat zakkenrollers.

Kenmerkend voor zakkenrollers is hun uiterst behoedzame werkwijze waarbij altijd oog gehouden wordt op mogelijke vluchtwegen. Zo wordt bijvoorbeeld in het openbaar vervoer veel vaker toegeslagen bij het in- en uitstappen dan tijdens het rijden. Daders hebben dikwijls een vaste route, die zij meermalen per dag afleggen. Potentiële slachtoffers kunnen, zonder dat zij het merken, langdurig gevolgd worden alvorens de dader zijn slag slaat. Om een indruk te krijgen van de inhoud en 'rolmogelijkheden' worden tassen in het voorbij gaan vaak licht aangeraakt. Indien bij een eerste poging de gewenste buit niet kan worden weggenomen deinst men er niet voor terug het nog een (paar) keer te proberen. Gesloten tassen en broekzaksluitingen vormen in het algemeen geen probleem.

Het feitelijke plegen wordt veelal aan de ogen van mogelijke getuigen onttrokken door een meegedragen kledingstuk of krant. Bij het toeslaan wordt dankbaar gebruik gemaakt van natuurlijke opstoppingen, bijvoorbeeld voor een marktkraam of in de rij bij de kassa. Slachtoffers worden ook wel tot stilstand gedwongen door

een mededader die 'per ongeluk' tegen hen opbotst. Bekend zijn ook afleidingsmanoeuvres als de 'vlekkentruc', de 'wisseltruc', de 'fototruc' en de 'optiltruc'. Gewoon wegnemen komt in de dagelijkse praktijk echter het meest voor.

Als een poging eenmaal succesvol is afgerond wordt de buit vrijwel onmiddellijk veilig gesteld door deze ofwel te verbergen (bijvoorbeeld onder langdurig geparkeerde auto's) ofwel af te geven aan een mededader die voor verder transport en afhandeling zorgt. Aangehouden zakkenrollers hebben nooit meer bij zich dan de buit van één delict.

Men opereert als eenling, duo of als groep.

De eenling

Het gaat hier vaak om in Nederland woonachtige verslaafden, die aan de onderkant van de zakkenrollersmarkt opereren. Hun belangrijkste doel is dagelijks voldoende geld bij elkaar te krijgen om verdovende middelen aan te schaffen. Ze opereren als eenling om de buit niet te hoeven delen, maar lopen daardoor ook grotere kansen op betrapping. Van deze zakkenrollers, die vooral op 'cash' geldt uit zijn, is bekend dat ze wat driester optreden door zich bijvoorbeeld ook met 'hit-and-run'-zaken bezig te houden of te rollen in nauwe afgesloten ruimten.

Het duo

Het duo opereert volgens een strak samenwerkingsverband waarbij men om beurten toeslaat. Terwijl de mededader zorgt voor insluiten en afleiden van het potentiële slachtoffer slaat de dader zijn slag. De mededader is ook verantwoordelijk voor contra-observatie en het veiligstellen van de buit, direct nadat het delict gepleegd is.

De groep

Internationaal opererende groepen zakkenrollers doen tijdens hun 'zomertoernee' ook regelmatig Nederland aan. Het gaat hier om veelal uit Zuid-Amerika afkomstige daders, die zich onderscheiden door een uiterst professioneel optreden. Als uitvalbasis dient een 'safe-house', meestal een tijdelijk gehuurd - en vooraf betaald - luxe-appartement. De groepen treden op volgens een vaste taakverdeling met observanten (voor de selectie van slachtoffers), politie-observanten, afleiders, daders en 'buit-safers'.

De buit wordt soms veiliggesteld door gebruik te maken van vooraf gefrankeerde en geadresseerde enveloppen. Deze groepen - die met name in de grote steden opereren - staan bekend om hun grote produktiviteit. Hun activiteiten kunnen binnen een korte tijdspanne leiden tot honderden geslaagde pogingen. Bij aanhouding zwijgen verdachten gedurende een afgesproken periode om de overige groepsleden gelegenheid te geven uit te wijken.

3 Zakkenrollerij aangepakt

Het bestrijden van zakkenrollerij

Nog niet zo lang geleden zou het politiekorps van een zekere grote stad wel eens even een eind gaan maken aan de zakkenrollerij op een veel geplaagde markt. Nadat veertig rechercheurs een dag lang vergeefs in burger hadden gesurveilleerd kon als enig vermeldenswaardig feit worden gewezen op de rechercheur wiens portemonnee was gerold.

Zakkenrollerij is dan ook een uiterst moeilijk aan te pakken delict, hetgeen geïllustreerd wordt door het feit dat de oplossingspercentages vrijwel in het niet vallen bij de aangiftecijfers. Laat staan bij het feitelijk aantal gepleegde delicten. Mocht het al tot een aanhouding komen, dan bekennen de verdachten als regel niet meer dan het delict waarvoor zij (op heterdaad) betrappt zijn.

Maar dat niet alleen, het eenvoudige feit dat zakkenrollers überhaupt worden aangehouden en voorgeleid behoort in het algemeen tot de uitzonderingen. Daarvoor bestaan verschillende oorzaken.

In de eerste plaats kenmerkt de werkwijze van zakkenrollers zich door uiterst behoedzaam en omzichtig gedrag, dat geheel gericht is op het voorkomen van betrapping. Bij repressief optreden krijgt de politie, zoals gezegd, vaak te maken met gespecialiseerde groepen, die politie-observatie tot een vast onderdeel van hun modus-operandi hebben gemaakt. Het geringste vermoeden van stelselmatige politie activiteiten heeft uitgebreide ontwijkings- en afleidingsmanoeuvres tot gevolg.

Als tweede moeilijkheid voor een succesvol politie optreden tegen zakkenrollerij geldt een gebrek aan kennis, training en vaardigheden bij de meeste korpsen.

Systematische onderlinge uitwisseling van informatie, het opstellen en bijhouden van herkenningmateriaal en gegevens over de algemene en lokale werkwijze van zakkenrollers, technische training in het opstellen van processen verbaal alsmede oefening in het observeren en aanhouden van verdachten zijn onontbeerlijk voor effectief repressief optreden. Slechts weinig politiekorpsen echter, lijken over deze vaardigheden te beschikken.

Een laatste obstakel is te vinden in de moeizame bewijsvoering. Omdat de buit meestal direct na het plegen van een delict wordt veilig gesteld is eigenlijk alleen betrapping op heterdaad zinvol. De bewijsvoering tegen eventuele mededaders stuit op extra problemen. Hiervoor zijn uitgebreide en nauwkeurige observatieverslagen, waarin een duidelijke omschrijving van het - kennelijk op zakkenrollerij gerichte - gedrag, noodzakelijke voorwaarden.

De combinatie van bovengenoemde factoren zal wel grotendeels verantwoordelijk zijn voor het feit dat de bestrijding van zakkenrollerij zich in het algemeen slechts kan verheugen in een - op zijn zachtst gezegd - matige belangstelling.

Hetgeen overigens niet wil zeggen dat er de laatste tien jaar helemaal niets is gebeurd op dit terrein. Naast het incidenteel instellen van projectteams op 'hot-spots' heeft men zijn heil vooral gezocht in preventieve maatregelen. Deze zouden niet alleen de daders moeten afschrikken maar ook moeten leiden tot een gedragsverandering bij het publiek. Door mensen te wijzen op de mogelijke gevaren zouden geld en kostbaarheden veiliger bewaard worden.

Veelgebruikte preventieve maatregelen zijn:

- het uitreiken van folders en stickers op risicoplekken;
- het plaatsen van waarschuwingsborden;
- omroepberichten in stations en warenhuizen;
- de aanwezigheid van een voorlichtingskraam of -bus op 'hot-spots';
- het ophangen van waarschuwingsposters in winkels etc.;
- het optreden van een nep-zakkenroller die het publiek attendeert op risico-gedrag;
- preventieve surveillance door geüniformeerd politiepersoneel, stadswachten en andere toezichthouders.

Over de effectiviteit van de verschillende preventieve maatregelen tegen zakkenrollerij is nog maar weinig bekend.

Pogingen tot gedragsbeïnvloeding kunnen bij een grootstedelijk publiek op problemen stuiten, gezien de uitslag van een enquête onder bezoekers van de Amsterdamse Albert Cuyp markt. Maar liefst 90 procent van de ondervraagden beweerde reeds rekening te houden met en maatregelen te nemen tegen zakkenrollerij of diefstal uit de tas.

Duidelijk is dat mensen, die menen reeds afdoende beschermingsmaatregelen te hebben getroffen minder gevoelig zijn voor preventieve voorlichtingsacties. Slechts een individuele benadering, zoals bijvoorbeeld het optreden van de nep-roller die mensen feitelijk confronteert met gaten in hun afweer, kan hier de ogen doen openen. Via deze methode kan natuurlijk maar een kleine groep bereikt worden.

In de praktijk blijkt overigens dat ook de meest voorzichtige slachtoffers kunnen worden van een zakkenroller. Het gaat immers om dat ene zwakke moment (dat ook nog vaak wordt afgedwongen door de daders) waarop iedereen zich wel eens betrapt. Juist daarop is de werkwijze van zakkenrollers afgestemd.

Een praktisch obstakel tegen het ondernemen van preventieve voorlichtingsactiviteiten vormt de houding van ondernemers. Warenhuizen, horecagelegenheden en kraamhouders zien vaak liever niet dat hun zaken of markten 'gebrandmerkt' worden als risico-plek, vanwege een vermeende afschrikking van het publiek. Een dergelijke koudwatervrees van ondernemers lijkt overigens een weinig realistische grondslag te hebben. Het publiek begrijpt immers heus wel dat ondernemingen niet verantwoordelijk zijn voor de aanwezigheid van criminelen. Als men die verantwoordelijkheid toch gedeeltelijk neemt, zich uitend in het verstrekken van waarschuwingen, dan zal die extra service waarschijnlijk juist hogelijk gewaardeerd worden. Ervaringen opgedaan in Hilversum (waarover verderop meer) wijzen in die richting.

Preventief surveilleren lijkt in het algemeen tot een daling van het aantal aangiften te leiden. Op grotere lokaties echter is dit middel minder effectief omdat de daders voldoende mogelijkheden hebben uit te wijken. Uit onderzoek blijkt ook dat de daders weer terugkeren zodra de surveillanten van de straat zijn⁴.

Voor ruimtelijke maatregelen tegen zakkenrollerij is in Nederland tot voor kort nauwelijks aandacht. Het gaat hier om eenvoudige ingrepen in de openbare ruimte die gericht zijn op het voorkomen van opstoppen, zoals het verwijderen van reclameborden en hinderlijke uitstallingen op markten.

Op de Bull-Ring Market in Birmingham, Engeland, heeft men vanaf het midden van de tachtiger jaren met deze methodiek ervaring opgedaan.

4 Successful Crime Prevention, Porpner en Webb, 1987.

Opstoppen werden bestreden door de toegangen tot de markt en het gangpad tussen de kramen te verbreden. Standwerkers werd meer ruimte toebedeeld. Als gevolg van deze maatregelen, die te typeren zijn als het verminderen van de gelegendheid, daalde het percentage aangiften van zakkenrollerij blijvend met 70 procent.⁵

Preventie in Hilversum en Gouda

Ondanks de genoemde problemen heeft een uitsluitend preventieve aanpak van zakkenrollerij soms tot fraaie resultaten geleid. Preventieprojecten in Hilversum en Gouda hadden een daling van 40 respectievelijk 60 procent van de aangiftecijfers tot gevolg. In Hilversum richtte de aandacht zich met name op winkelende vrouwen die, blijkens een voorafgaande analyse, zeer vaak slachtoffer werden van portemonneediefstal op de markt of in het winkelcentrum. Nadat repressief optreden weinig effectief gebleken was besloot de politie in 1987 een campagne te starten die moest resulteren in een verstandiger portemonneebeheer. De boodschap, die uitgedragen werd via geluidsinstallaties in winkels en op de markt, via hangkabels bij winkeltoegangen en via uitgereikte stickers, luidde dat portemonnees beter in de kleding, in de halstas of in de hand gedragen konden worden. Ter ondersteuning werd publiciteit gezocht en gevonden in de regionale media. Een jaar later, bij een evaluerend onderzoek, bleek 80 procent van de geënquêteerde vrouwen bereid de adviezen op te volgen, hetgeen uiteindelijk leidde tot een daling van het aangiftepercentage met ruim 40 procent.

Na afloop van het project (juli 1988) liep het aantal aangiften weer zo snel op dat een nieuwe stimulans noodzakelijk werd. Sinds november wordt het Hilversumse winkel- en marktpubliek door middel van geluidsbandjes, (belangeloos) ingesproken door bekende Nederlanders (onder andere André van Duijn, Carry Tefsen, Hennie Huisman en Will Simon), gevraagd de portemonnee goed in de gaten te houden. In november 1990 bleken de aangiftecijfers met zo'n 50 procent gedaald. Een opmerkelijk cijfer, zeker gezien het feit dat naast de geluidsbandjes vrijwel geen enkel ander 'klassiek' preventie-instrument (stickers, folders, waarschuwingsborden etc.) werd ingezet.

In Gouda was een verdubbeling van het aantal aangiften terzake van zakkenrollerij (1988: 84, 1989:156) de aanleiding voor een preventief project. Ook hier bleef een eerder geprobeerde repressieve aanpak van het probleem zonder resultaat.

De preventieve maatregelen - uitgevoerd onder regie van een politiewerkgroep waarin het regionaal bureau VM participeerde - werden vanaf juli 1990 geconcentreerd rond de donderdag- en zaterdagmarkten, waar het merendeel van de delicten plaatsvond. Naast de geëigende middelen (spandoeken, folders, stickers, nep-zakkenroller, VM-bus) legde men in Gouda een sterke nadruk op preventieve surveillance. Tijdens marktdagen waren voortdurend vijf geüniformeerde politiefunctionarissen aanwezig, die het publiek attenderden op 'onveilig' gedrag. In het algemeen werd een grote bereidheid tot aanpassing van dergelijk gedrag geconstateerd.

Veel aandacht ging ook uit naar informatieverzameling en verstrekking waardoor regelmatig tussentijdse evaluatie en bijsturing kan plaatsvinden. Uiteindelijk daalde het aangiftecijfer met 58 procent.

Een projectmatige preventieve aanpak lijkt bij uitstek geschikt voor de wat kleinere steden met een - naar verhouding - geringer delictenpatroon. Zakkenrollers die hier

⁵ Successful Crime Prevention, Porpner en Webb, 1987.

worden afgeschrikt kunnen - bij gebrek aan voldoende lokaties - hun activiteiten nauwelijks in dezelfde stad voortzetten. Bovendien zal men hier vaker te maken krijgen met de onderkant van de zakkenrollershiërarchie, die gemakkelijker te bestrijden is.

Grote internationale groepen - die ook repressief optreden noodzakelijk maken - zal men in de provincieplaatsen hoogstens bij uitzondering aantreffen.

Naar een integrale aanpak van zakkenrollerij

Een omslag in de bestrijding vond plaats aan het einde van de jaren tachtig, toen men zich ging realiseren dat een combinatie van repressieve en preventieve maatregelen wellicht effectief zou kunnen zijn. Vooral lokaties waar veelvuldig zakkenrollers actief waren kwamen in aanmerking. Een Amsterdams project uit 1989 (dat voortbouwde op een dergelijk initiatief in 1988) door het Wijkteam de Pijp uitgevoerd op de Albert Cuyp markt kan model staan voor deze nieuwe benadering.

De Albert Cuyp markt, waar op drukke dagen 40.000 tot 70.000 bezoekers komen, oefent een enorme aantrekkingskracht op zakkenrollers. Het gaat om een dagmarkt van ruim 750 meter lengte met zo'n 325 kramen. Alleen al in 1987 werd 1.300 maal aangifte gedaan van zakkenrollerij, het feitelijke aantal lag natuurlijk veel hoger.

De voorbereiding van het project 'Albert Cuyp'

Een belangrijk aspect bij de aanpak van het Amsterdamse wijkteam is de nadruk die men heeft gelegd op kennisverwerving. Het projectteam - bestaande uit 8 vrijwilligers - werd vooraf uitgebreid geïnstrueerd in observatietechnieken, modus-operandi en proces-verbaaltechnische zaken. Hiertoe werden onder andere opleidingsdagen ingelast en werd gebruik gemaakt van een in 1988 opgenomen observatievideo waarop de karakteristieke werkwijze van zakkenrollers goed zichtbaar werd gemaakt.

In de voorbereiding werden tevens vroegtijdig contacten gelegd met betrokkenen buiten het eigen wijkteam. Zo werden met het Openbaar Ministerie duidelijke afspraken gemaakt over snelrechtpleging en de te volgen procedure bij aanhouding van verdachten. Daarnaast werd met de vreemdelingendienst een procedure afgesproken die moest voorkomen dat voor uitzetting in aanmerking komende verdachten voortijdig zouden worden heengezonden.

De lokale VM-functionaris werd ingeschakeld voor overleg met gemeentelijke diensten over fysieke preventieve ingrepen in de openbare ruimte.

In de opstart fase werd tevens rekening gehouden met de informatieverwerking en voorziening. Naast ordening van gegevens over urenbesteding was er behoefte aan materiaal over verdachten en informatie ten behoeve van een eindevaluatie. Daarnaast lag het tevens in de bedoeling niet-betrokken wijkteamleden dagelijks op de hoogte te stellen over de vorderingen van het project.

Voor al die taken werd een aparte projectadministratie ingesteld.

De uitvoering

De feitelijke uitvoering van het Albert Cuyp project vond plaats in de maanden mei tot en met augustus 1989. In dit tijd werden door het projectteam 4005 'repressieve' uren besteed.

Tabel 7: Urenverdeling Albert Cuyp project 1989

observatie	1980
afhandeling	632
overleg	292
verlof	367
opleiding	176
overig	558

Daarnaast werden de volgende preventieve maatregelen ondernomen:

- het ophangen van waarschuwborden aan straatmeubilair;
- het ophangen van zes spandoeken met een waarschuwingstekst in vier talen;
- het uitreiken van waarschuwborden aan marktkooplieden. Niet bekend is hoeveel van hen deze borden daadwerkelijk aan de kraam bevestigden;
- reclameborden en andere hinderpalen voor een regelmatige doorstroming van het publiek werden in overleg met de marktmeester verwijderd;
- het bemannen van een marktkraam op twee verschillende dagen van waaruit 14.000 strooibiljetten werden verspreid;
- een eenmalig optreden van een nep-zakkenroller;
- het verzorgen van regelmatige media-aandacht. In totaal werden zo'n 20 pers-publicaties aan het project gewijd.

Een wenselijk geachte aanpassing van eenabri van het Gemeentelijk Vervoerbedrijf stuitte op te veel financiële en bouwkundige bezwaren. Ook de ontwikkeling van een nieuwe poster vergde te veel tijd om nog daadwerkelijk van nut te kunnen zijn voor het project 1989.

De repressieve activiteiten waren geheel gericht op aanhouden van zoveel mogelijk zakkenrollers op heterdaad. Zoals gezegd werd uitsluitend gewerkt met vrijwilligers, die steeds na een aaneensluitende periode van 2 maanden rouleerden. De surveillance werd alleen tijdens markturen uitgevoerd door maximaal drie koppels. Deze zorgden, in tegenstelling tot wat normaal gangbaar was, zelf voor de afhandeling van verdachten. In totaal werden tijdens het project 49 aanhoudingen verricht, waarvan 43 terzake van zakkenrollerij. Gezien de eerder genoemde moeilijkheden bij de opsporing van zakkenrollers kan hier gerust gesproken worden van een opmerkelijk resultaat.

Evaluatie van het project

Mede door het instellen van een project-administratie was men in staat het Albert Cuyp project grondig te evalueren. Uit deze evaluatie blijkt dat het aantal aangiften van zakkenrollerij in de projectmaanden scherp daalde; ten opzichte van 1987, met ongeveer 40 procent⁶.

⁶ Een vergelijking met 1988 is weinig zinvol omdat in dat jaar eveneens een zakkenrollersproject werd uitgevoerd.

Verder luiden de belangrijkste conclusies:

- dat ook een repressieve aanpak - mits goed voorbereid - van zakkenrollerij effectief kan zijn;
- dat blijvende winst is geboekt met betrekking tot kennis en ervaring van dit moeilijk te onderzoeken delict;
- dat een geïntegreerde aanpak onontbeerlijk is voor dit soort projecten;
- dat onderlinge samenwerking binnen de politie alsmede samenwerking met instanties buiten het korps tot resultaat leiden.

4 Een zakkenrollerijproject in tien stappen

De praktijk heeft uitgewezen dat het bestrijden van zakkenrollerij - mits goed voorbereid en uitgevoerd - vrijwel zonder uitzondering tot bevredigende resultaten leidt. Daarbij is een projectmatige aanpak in het algemeen het meest geëigende middel. Hieronder volgt dan ook een praktische handleiding voor het opzetten van een dergelijk project, die zowel van toepassing is op een uitsluitend preventieve als op een integrale benadering.

Sommige aandachtspunten (met name repressieve aspecten betreffende) zijn echter alleen van belang bij het opzetten van een integraal project.

De nadruk ligt vooral op een gedegen voorbereiding van het project. Gebleken is immers dat een halfslachtige voorbereiding zich altijd vertaalt in een onbeheersbare uitvoeringsfase, gevolgd door het uitblijven van resultaten. De onterechte conclusie van de aldus gefrustreerde projectplanners luidt vervolgens niet zelden dat nu "bewezen" is "dat er toch niets tegen zakkenrollerij te doen is". Het tegendeel is waar.

1. Signalering

Op basis van ontvangen signalen, bijvoorbeeld afkomstig uit de pers, uit de samenleving of van de politie, besluit de initiatiefnemer de noodzaak van een eventueel project tegen zakkenrollerij nader te onderzoeken.

2. Probleemanalyse

Een eerste oriënterend onderzoek moet leiden tot een beknopte probleemschets die informatie oplevert over:

- delicts aantallen en de ontwikkeling daarvan;
- lokatie en lokatiekenmerken;
- soort daders en modus operandi;
- slachtoffers en schadebedragen.

Als gegevensbronnen kunnen dienen: CBS-statistieken en slachtofferenquêtes, aangifte-cijfers, processen-verbaal, misdaadanalyses, gesprekken met betrokkenen.

3. Bepaling doelstelling en doelen

Centrale doelstelling van een zakkenrollerijproject zal uiteraard een substantiële daling van het aantal delicten gedurende de projectperiode zijn. Belangrijk voor de aard van de te volgen aanpak is daarbinnen nauwkeurig te bepalen welke concrete doelen men nu eigenlijk wenst na te streven. Bijvoorbeeld:

- een gedragsverandering bij het publiek;
- afschrikking van daders;
- aanhouding en voorgeleiding van daders.

4. Vaststellen strategische aanpak

In de praktijk gaat het hier om de keuze tussen een uitsluitend preventieve, dan wel integrale benadering van het gesignaleerde zakkenrollerijprobleem. Bij die keuze zijn de volgende overwegingen van belang:

- Vooral op kleinere lokaties, waar verhoudingsgewijs niet al te veel delicten plaatsvinden - bijvoorbeeld doorsnee winkelcentra, warenhuizen en markten - zijn goede resultaten bereikt met een door-dachte preventieve aanpak. Op dergelijke lokaties is een integrale aanpak minder gewenst. De veel grotere investeringen die een integraal project vergen staan hier - vanwege het relatief gering aantal daders - niet garant voor de beoogde toegevoegde waarde.
- Het meest in aanmerking voor een integrale benadering komen lokaties met een bovenmatige delicts-incidentie. Op deze lokaties, die gekenmerkt worden door grote publieksaantallen, opereren meerdere dadergroepen, vaak op professionele grondslag. Gedacht moet worden aan grote en drukke stations, markten, winkelcentra en luchthavens.
- Ook grote evenementen (koninginnedag, voetbalwedstrijden, etc.) zouden in aanmerking kunnen komen voor een integraal project. Men moet zich daarbij wel afvragen of de benodigde aanzienlijke inspanning - gegeven het incidentele karakter van zulke evenementen - wel opweegt tegen de verwachte resultaten.

5. Interne en externe steun

Bij vrijwel ieder project zal de hulp en ondersteuning gezocht moeten worden van (potentiële) belanghebbenden. Het verdient dan ook aanbeveling al in een vroeg stadium contact op te nemen met mogelijke mededeelnemers en andere betrokkenen.

In aanmerking komen:

- winkeliersverenigingen;
- verenigingen ambulante handel;
- coördinatoren bestuurlijke preventie;
- gemeentelijke diensten en afdelingen;
- openbaar ministerie;
- vreemdelingendienst;
- politie;
- stadswachtorganisaties;
- particuliere beveiligingsdiensten.

Van groot belang is tevens dat de uiteindelijke deelnemers/partners zich daadwerkelijk committeren aan het project. Deze essentiële interne steun kan geconcretiseerd worden door het instellen van een (voorlopige) stuurgroep of begeleidingscommissie waarin de partners op hoog hiërarchisch niveau vertegenwoordigd zijn. De feitelijke voorbereiding blijft in handen van een coördinator die formeel steeds aan de stuurgroep of begeleidingscommissie rapporteert.

6. Plan van aanpak algemeen

De (voorlopige) stuurgroep of begeleidingscommissie is verantwoordelijk voor het opstellen van een plan van aanpak. In de praktijk zal de coördinator veelal met deze taak worden belast. Het plan van aanpak bevat een globale beschrijving van de fundamenteën waarop het project berust. Gewaakt moet daarbij wel worden voor de neiging de diverse elementen in een al te strak keurslijf te persen. Rekening gehouden moet immers worden met het feit dat men tijdens de uitvoeringsfase kan worden geconfronteerd met veranderende omstandigheden, al dan niet door de maatregelen die men zelf in gang heeft gezet. Er zal daarom rekening gehouden moeten worden met een flexibel inspelen op het 'onverwachte'.

7. Plan van aanpak concreet

Het plan van aanpak bevat de volgende onderdelen:

A Een beknopte probleemschets (zie 2).

B Een beschrijving van de deelnemers en hun algemene verantwoordelijkheden.

C Een formulering van een - gekwantificeerd en meetbaar - streefdoel of streefdoelen. Bijvoorbeeld in termen van:

- x-aantal aanhoudingen tijdens projectperiode;
- daling met x-procent van de aangiftecijfers tijdens projectperiode;
- x-procent verandering in publieksgedrag.

De benodigde cijfers moeten voor een deel (de zogenaamde nulpuntmeting) vooraf beschikbaar zijn of beschikbaar gemaakt kunnen worden in verband met de evaluatie van het project (zie ook 7m.)

D Afbakening.

Aangegeven wordt:

- begin- en einddatum van het project;
- tijdstippen waarop activiteiten worden uitgevoerd;
- de begrenzingen van het gebied waarop de maatregelen van toepassing zijn.

E Organisatiemodel.

Dit model bevat een voorstel voor de praktische organisatie van het project. Beschreven wordt wat de specifieke positie, bevoegdheden, verantwoordelijkheden en taken zijn van de verschillende deelnemers en project-teamleden. Een schematische weergave zal hier in het algemeen veel verduidelijking bieden (zie ook 5).

F Projectadministratie.

Aangegeven wordt welke gegevens ten behoeve van het project verzameld en beheerd gaan worden en wie met deze taak belast wordt. Afhankelijk van de aard van het project - integraal of preventief - valt daarbij te denken aan:

- aangiftecijfers;
- herkenningmateriaal;
- urenregistratie;
- modus-operandi gegevens;
- ondernomen activiteiten;
- slachtoffergegevens.

G Maatregelen.

Het plan van aanpak bevat een beschrijving van de specifieke instrumenten waarmee de bestrijding van zakkenrollerij tijdens de projectperiode ter hand wordt genomen. Vooral bij preventie kan daarbij gebruik worden gemaakt van een scala van mogelijkheden. Ter oriëntatie:

Methode	doel		
	aanhouding	afschrikking	gedrags- beïnvloeding
Repressie d.m.v. observatie en surveillance	X	X	
Preventie surveillance door geüniformeerde toezichthouders		X	
Aanspreken van publiek uit risicogroepen (niet alleen door formele maar ook door informele toezichthouders zoals baliepersoneel, kraamhouders, etc.)			X
Uitdelen waarschuwingsfolders, stickers, etc.			X
Plaatsen waarschuwingsborden, spandoeken, etc.		X	X
Voorlichtingskraam, VM-bus		X	X
Omroepberichten		X	X
Ruimtelijke ingrepen om congestie te voorkomen		X	
Techno-preventieve ingrepen		X	
Publiciteit		X	X

H Activiteiten.

Schematisch wordt weergegeven welke uitvoeringsactiviteiten over welke periode worden ondernomen en welk beslag aan menskracht dit vergt. Bij meerdere deelnemers wordt tevens aangegeven welke activiteiten men afzonderlijk dan wel gezamenlijk onderneemt.

I Afspraken derden.

Het plan van aanpak geeft aan welke afspraken zijn gemaakt met niet-deelnemende betrokkenen zoals:

- Het Openbaar Ministerie voor justitiële afhandeling van aangehouden verdachten. Van belang is vooral duidelijkheid welke prioriteitenstelling het Openbaar Ministerie aan de afhandeling toekent, alsmede de kwaliteitseisen die men stelt aan de processen-verbaal.

J Opleiding.

Met name preventieve surveillance en het repressieve deel vergen van het uitvoerend personeel extra vaardigheden. Het plan van aanpak geeft aan langs welke weg men deze vaardigheden denkt over te brengen. Bijvoorbeeld door:

- training on the job, waarbij een ervaren kern de meer onervaren teamleden tijdens de uitvoering praktisch bijschoolt;
- één of meer opleidingsdagen met instructie in: observatietechnieken, aanhouden en afvoeren van verdachten, vreemdelingenwetgeving, verbaal-technische vaardigheden.

K Interne en externe voorlichting.

Het plan van aanpak geeft aan op welke wijze tijdens het project de uitwisseling van informatie zal plaatsvinden.

- Interne informatie-overdracht is in de eerste plaats van belang voor het up-to-date houden van tactische kennis bij het uitvoerend personeel over daders, pleegplaatsen, modus-operandi, etc. Daarnaast verdient het aanbeveling regelmatig intern te rapporteren over tussentijds behaalde resultaten. Dit laatste ter motivatie van alle rechtstreeks en indirect betrokkenen.
- Externe communicatie. Berichten in de pers kunnen niet alleen stimulerend werken, maar ook een preventieve uitwerking hebben op het gedrag van het grote publiek. Het verdient aanbeveling de eigen afdeling Voorlichting in dit verband vroegtijdig te raadplegen.

L Middelen.

Per geplande activiteit wordt een schatting verstrekt van de benodigde financiële middelen.

M Evaluatie.

Aangegeven wordt op welke wijze de effectiviteit van het project wordt geëvalueerd. Gebruikelijk is hierbij zich niet alleen te richten op de bereikte resultaten, maar ook aandacht te besteden aan de manier waarop deze tot stand zijn gekomen.

De volgende aspecten komen aan de orde:

- hoe verhouden zich de resultaten tot de gestelde streefdoelen?

- welke activiteiten zijn feitelijk uitgevoerd?
- wat waren de knelpunten en leermomenten op de verschillende deelterreinen?
- hoe luiden aanbevelingen voor toekomstige verbeteringen?
- is het wenselijk (en waarom) dat het project onderdeel wordt van structureel beleid?

Het plan van aanpak geeft aan welke informatie door wie verzameld gaat worden en wie rapporteert.

8 Formalisering

De stuurgroep (of begeleidingscommissie) gaat akkoord met het plan van aanpak. Bij meerder deelnemers bevestigt een ieder schriftelijk daadwerkelijk over te gaan tot uitvoering van de voorgestelde activiteiten onder verstrekking van de voorgestelde (financiële) middelen.

Het instellen van de stuurgroep wordt vervolgens geformaliseerd.

Taken van dit orgaan:

- voortgangscntrole;
- budgetbewaking;
- vaststellen eindevaluatie;
- (externe) communicatie, woordvoerschap.

De feitelijke uitvoering van de activiteiten geschiedt onder leiding van een coördinator die regelmatig schriftelijk of mondeling aan de stuurgroep verantwoording aflegt.

9 Uitvoering

De feitelijke uitvoering vindt uiteindelijk plaats op straat en niet op papier. Voor een soepel verloop zijn de volgende aandachtspunten van belang:

- Door het regelmatig organiseren van bijeenkomsten, een constante informatie-overdracht en/of het werken met vrijwilligers kan een belangrijke bijdrage worden geleverd aan de motivatie van de uitvoerders.
- Behaalde successen mogen tussentijds gerust breed uitgemeten worden in de (lokale) pers of interne publikaties, vermits ze niet op drijfzand berusten. Ook de start en de afsluiting van het project lenen zich bij uitstek voor het kweken van good-will door middel van publikaties.
- Een optimaal leer-effect wordt bereikt door het regelmatig verversen van preventieve surveillanten of repressief perso-

neel. Desalniettemin verdient het werken met een vaste ploeg uitvoerders verre de voorkeur.

- Informeer vooral ook de indirect betrokkenen regelmatig over de stand van zaken het project betreffende.
- De stuurgroep dient tussentijds bijeen te komen.

10 Afsluiting

Het project wordt afgesloten met een bijeenkomst van de stuurgroep. Tijdens deze bijeenkomst wordt het project besproken aan de hand van de eindevaluatie.

De stuurgroep doet aanbevelingen voor een eventueel vervolg.

